

ETNISCHE ZUIVERING ALS POLITIEK PROJECT IN BELGIË

LUC VANDEWEYER*

“ETNISCHE ZUIVERING” IS HET GEWELDDADIG UITDRIJVEN VAN EEN OF MEER VOLKSGROEPEN UIT EEN ETNISCH GEMENGDE REGIO MET DE BEDOELING DE MACHT OVER DIT GRONDGEBIED IN HANDEN VAN EEN WELBEPAALENDE VOLKSGROEP TE LEGGEN EN DIE MACHTSGREEP TE BEVEILIGEN VOOR DE LANGERE TERMIJN. DE TERM IS VAN RECENTE DATUM. HET VERSCHIJNSEL ZELF IS DAT NIET. OOK IN BELGIË WERD TROUWENS OOIET IN DIE RICHTING GEDACHT.

In de eerste helft van de jaren negentig werd het vroegere Joegoslavië verscheurd door een gewapend conflict tussen de diverse volksgroepen. Serviërs, Kroaten en Moslims verjoegen of vermoordden in gemengde gebieden tal van leden van de andere volksgroepen. Hun bedoeling was zoveel mogelijk grondgebied te veroveren en het blijvend te beheersen door het etnisch (en godsdienstig) zo zuiver mogelijk te maken. Vooral de acties van de militair machtigste groep, de Serviërs, sprongen daarbij in het oog. In een later stadium van de oorlog zouden Kroaten en Moslims deze uitdrijvingstactiek eveneens grootschalig toepassen. De term *ethnic cleansing*, in het Nederlands vertaald als “etnische zuivering”, werd een begrip.

I. Etnische zuivering

De term vond ook ingang in het politieke discours in België waar Franstalige politieke leiders om propagandistische redenen herhaaldelijk wezen op de verwantschap tussen de Vlaamse opstelling in het communautaire strijdpunt en het Groot-Servische streven, etnische zuiveringen inbegrepen. Deze stelling leidde tot hevige verontwaardiging aan Vlaamse kant.

De *éminence grise* van de Volksunie Hugo Schiltz antwoordde met een open brief in de toonaangevende Brusselse krant *Le Soir*. Hij nam de vergelijking tussen Vlaanderen en de Servische imperialisten en etnische zuiverers niet. “Laat ons ernstig blijven ? Hebben wij ooit getracht het minste gebied dat historisch Vlaams was en door de (zo betwistbare) vastlegging van de taalgrens door het Belgische parlement van regio is veranderd, weer in te nemen ? De Vlamingen die zich over deze taalgrens vestigen, passen zich aan, assimileren”. Hij wees er op dat het integendeel de Franstaligen waren die de taalgrens wilden verschuiven in Vlaanderen nadeel. Hij vroeg dat de Franstaligen zouden stoppen met dergelijke beschuldigingen. De volgende dag kreeg Schiltz steun van *Standaard*-commentator Dirk Achten. Ook hij stelde de vraag : “Waarom wordt Vlaanderen al even stelselmatig afgeschilderd als een onverdraagzaam en imperialistisch bolwerk, geënt op het Servische model” ? De nestor van de flamingantische politieke commentatoren, Manu Ruys, eveneens geprikkeld door deze beschuldigingen, had er al eerder op gewezen dat het Vlaams-nationalisme niets te maken had met racisme of

Walenhaat. Dergelijke ongerijmde aanvallen versterkten in zijn ogen zelfs “een beweging die zich niets te verwijten heeft”¹.

Een onbevangen terugblik in de geschiedenis zou deze gebelgde flaminganten heel andere dingen kunnen leren. ‘Etnische zuivering’ is immers volstrekt geen nieuwe techniek, uitgevonden door fanatieke Zuid-Slavische oorlogsmisdadigers. In de geschiedenis van het Vlaams-nationalisme zijn er wel degelijk sporen te vinden van plannenmakerij in die richting, maar deze aspecten van de eigen geschiedenis werden en worden doelbewust uit het Vlaamse geheugen gewist. Elke verwijzing wordt in zeer emotionele termen afgewezen omdat dit het zelfbeeld van het flamingantisme als rechtvaardige ontvoogdingsbeweging ondergraaft. Dit zelfbeeld is in Vlaanderen vooralsnog volstrekt dominant. Vandaar ook het absolute onbegrip voor de beschuldigende retoriek aan Franstalige zijde.

Het verschijnsel is nochtans niet gebonden aan het vroegere Joegoslavië, zoals de recente tribulaties tussen Hutu’s en Tutsi’s in Midden-Afrika aantoonde. Het is ook niet nieuw. De Balkan heeft dienaangaande een zekere traditie. Vrijwel elke oorlog in deze regio ging gepaard met grootscheepse uitdrijvingen. Vaak werd de ‘volksuitwisseling’ zelfs ingeschreven in de verdragen die de oorlogen bezegelden. Met enig cynisme kan men zeggen dat etnische zuiveringen op die manier een pacificatie-instrument werden. Het was in ieder geval een bijzonder efficiënt middel om de machtsuitoefening door een etnie over een bepaald gebied te beveiligen en daar was het hem om te doen. Dit kon leiden tot grootschalige bloedbaden. Dat werd ten overvloede aangetoond toen de Ottomaanse Turken tijdens de Eerste Wereldoorlog de christelijke Armeniërs op hun grondgebied deporteerden naar zuidelijke woestijnen, weg van de Russische opmars. Deze etnische zuivering leidde tot massale sterfte waardoor het een ware volkerenmoord werd. Het lot van de Armeniërs was in het interbellum overigens bekend.

In feite kunnen bij vrijwel elk expansionisme zuiveringen worden waargenomen. Veroverde gebieden worden niet alleen politiek en militair beheerst, maar moeten in vele gevallen ook dienen als een terrein waar eigen mensen een rooskleurige toekomst kunnen vinden. De autochtonen moeten dan plaats ruimen of zich assimileren met de overwinnaar. In de decennia vóór 1914 werden, in het oorlogsrecht van Den Haag, regels voor de modaliteiten van een bezetting ontwikkeld. De burgerbevolking had recht op een verregaande bescherming vanwege de veroveraar. Dat dit oorlogsrecht al tijdens de Eerste Wereldoorlog grootschalig met de voeten werd getreden, is bekend. Die Eerste Wereldoorlog stimuleerde ook het nationaliteitenconflict in België, waar vooral de taal het argument was voor de afbakening van de ‘natie’.

¹ De tekst van Schiltz werd in vertaling afgedrukt in *De Standaard*, 26.V.1997. Commentaar van Dirk Achten op 27 mei. Voor Ruys, zie *De Standaard*, 9.VIII.1996, commentaarstuk : “Triomf van het nationalisme”.

II. Het nationaliteitenconflict in België.

De Zuid-Nederlanders hadden al sinds eeuwen samengeleefd in politieke entiteiten waar meerdere talen gangbaar waren. Bij de oprichting van België in 1830 was dat niet anders. De nieuwe staat koos voor een centralistisch regime, maar ook voor uitgebreide en grondwettelijk gewaarborgde vrijheden; haar verdere geschiedenis kenmerkte zich door een stapsgewijze verbreding van de politieke democratie. Over het algemeen was België een open maatschappij met een relatief grote tolerantie tegenover migranten en politieke vluchtelingen. Er gebeurden ook interne migraties van het platteland naar de steden en naar de industriestreken van Wallonië.

Al was de bevolking linguïstisch niet één, toch koos de Belgische elite voor de promotie van het Frans als dominante taal van administratie, economie en wetenschap. Dat werkte door in het benoemingsbeleid waardoor tal van Franssprekende ambtenaren, officieren, leraren, handelaars en industriëlen zich in de Vlaamse streken vestigden. Dit zorgde voor ergernis. Het ongenoegen in Vlaanderen uitte zich openlijk vanaf 1840 en gaf voedsel aan de ontwikkeling van een Vlaams natiegevoel binnen de Belgische staat. Bovendien was de groeiende invloed van ‘Germaans-Latijnse’ denkbeelden onmiskenbaar. De radicalen onder de Vlaamsgezinden gingen de taalwestie in België zien als een onderdeel van een eeuwenoude en onontkoombare machtsstrijd tussen deze twee rassen. Die hadden niet alleen eigen taalkenmerken maar ook een aan elkaar tegengesteld volkskarakter.

Het stoppen van het verfransingsproces in Vlaanderen vergde tijd. Tot ver in de twintigste eeuw was er een politieke meerderheid voorhanden die de mogelijkheid liet bestaan taalfaciliteiten toe te kennen aan Franstalige inwijkelingen. Vlaamse gemeenten aan de taalgrens en rond de hoofdstad werden op die manier verfranst en gingen uiteindelijk over naar de andere taalgroep, waardoor de taalwetgeving die het Nederlands beschermde er niet meer van toepassing was. Elke talentelling verkleinde zodoende het Nederlandse taalgebied en dat zette kwaad bloed.

Dit zwarte toekomstbeeld van verdergaande verfransing was algemeen verspreid in Vlaamsgezinde kringen. Het werd bovendien vaak ingekleurd met godsdienstige argumenten en de opvatting dat ‘Latijnen’ per definitie verderfelijke opvattingen verspreidden die de reine en zedelijk hoogstaander Germanen naar de degeneratie voerden. De in het begin van de twintigste eeuw invloedrijke katholieke priester Cyriel Verschaeve was er van overtuigd dat het de bedoeling was van ‘Brussel’ - en dat al sinds 1830 - het Vlaamse volk geleidelijk in het Waalse te doen opgaan. Gelukkig had de Vlaamse beweging die opslorping kunnen beletten, al was het gevaar niet geweken. Hij zag ook tekenen van een potentiële ommekeer. Zo vroeg hij zich af wat er zou gebeuren wanneer eenmaal beide volkeren gelijke kansen zouden krijgen. Welk der twee rassen in België zou dan het pleit winnen? Op basis van het landelijker karakter van Vlaanderen, de sterkere positie van de godsdienst en het hogere kindertal, was hij er van overtuigd dat de Vlamingen, door hun “levenskracht”, metertijd het hele Belgische grondgebied

- Dit beeldverhaal in een activistisch blad vertolkt de Vlaamse frustratie omwille van de binnenlandse migraties. (*Uilenspiegel van Leuven*, 21 juli 1918)

zouden bezetten en de minder kinderrijke Walen, met hun inferieure Latijnse cultuur, verdringen ².

De gevoelens van ‘stamverwantschap’ zorgden er voor dat een organisatie als het Algemeen Nederlandsch Verbond (ANV) in Vlaanderen levenskansen kreeg. Deze groep zag zich als de Nederlandstalige pendant van de Duitse pangermaanse stroming en van de *Alliance française*. Nederlandstaligen, waar ze ook woonden, moesten hun stambewustzijn versterken. Daarom toonde het Verbond zich erg bekommerd om de talrijke Vlaamse inwijkelingen in de Waalse industriegebieden. De secretaris van ANV-België, Hippoliet Meert, gaf tegenover zijn militant in Ath, Jozef Goossenaerts, toe dat de ANV-activiteit in Wallonië tot doel had “Nederlands taalgebied te beveiligen en onze taal de weg te banen, waar ze doordringen kan” Er was dus niet alleen een defensieve maar ook een offensieve beweegreden. In dat verband had hij contact met taalgrensmilitant Staf De Clercq die in het Pajottenland bedrijvig was, maar ook wel eens naar de aangrenzende Waalse gemeenten trok “om de Vlaamssprekenden dier gewesten op de hoogte te stellen”. Meert wilde zich niet beperken tot het oprichten van “vestinge” aan de taalgrens. De Nederlandstalige aanwezigheid in verder zuidelijker gelegen streken moest bevorderd worden ³.

De taalkwestie voedde het geleidelijk ontstaan van een Vlaamse en nadien ook van een Waalse subnatie binnen de Belgische staat. Aan de vooravond van 1914 waren die gevoelens bij een minderheid al duidelijk en sterk ontwikkeld. Dit kon in principe het samenhorigheidsgevoel binnen de Belgische staat bedreigen. Dat werd opgemerkt door de Duitse bezetter die in augustus 1914 het land was binnengevallen maar geen volledige militaire overwinning kon boeken en dus belang had bij bondgenoten op Belgische bodem. Vier jaar lang zou de bezetter pogingen doen om, via een collaborerende beweging, (het zogenaamde activisme) zijn greep op het Belgische grondgebied zo sterk mogelijk te maken, ook en vooral in het vooruitzicht van een militaire terugtrekking.

III. Het activisme

Samenwerken met de bezetter bleek verleidelijk te zijn. Wie aan de Duitse strategie - het vernietigen of verzwakken van België - wilde meewerken, mocht immers hopen op een carrière en op machtsuitoefening in de op te richten Vlaamse staat, zij het ingeperkt door de Duitse hegemonie. Het activisme profileerde zich sterker vanaf het begin van 1917 toen een Raad van Vlaanderen de radicalen groepeerde en er een gestructureerde en

² *Cyriel Verschaeve, Oorlogsindrukken*. Inleiding door Daniël Vanacker, Gent, 1996, p. 14.

³ H. Meert aan J. Goossenaerts, 16 juni 1912 (AMVC, dossier H. Meert, M 385 H). Betreffende Antwerpse steun voor de activiteiten van Vermeersch in Charleroi : Verslag bestuur tak-Antwerpen 25 oktober 1905, (AMVC, dossier Algemeen Nederlandsch Verbond V 34505). Staf De Clercq aan Goossenaerts, 6 mei 1911, (AMVC, dossier Staf De Clercq C 2845).

zwaar gesubsidieerde propagandacampagne werd opgezet. Deze Raad pretendeerde een voorafspiegeling van het Vlaamse parlement te zijn en formuleerde eisen en adviezen aan het adres van de bezetter. De oprichting ervan vormde ook de aanzet tot een greep naar de macht in de administratie die afgedwongen werd via de door de bezetter verordende bestuurlijke scheiding. Vlaanderen en Wallonië werden aparte administratieve entiteiten als eerste stap naar een Vlaamse staat met een schimmige graad van autonomie.

Deze bestuurlijke scheiding bood om te beginnen perspectieven op uitzuivering van het overheidsapparaat. De in Vlaanderen benoemde Waalse ambtenaren hadden redenen om zich bedreigd te voelen. De activist Emiel Peeren hamerde fel op het liquideren van die Waalse aanwezigheid en was daarin de woordvoerder van heel het activisme. Op 25 februari 1917 schreef hij hierover een uitvoerige nota waarin hij pleitte voor een machtsgreep in de besturen: “Niet alleen de belangrijkste ambten moeten worden toevertrouwd aan bewuste Vlamingen, doch uit de besturen der openbare diensten moeten allen, die tot nog toe meehielpen aan het verspreiden van de Franse geest, of verwijderd, of onschadelijk gemaakt worden”. Vlaamse ambtenaren moesten teruggeroepen worden uit Wallonië; Waalse moesten uit Vlaanderen weggestuurd worden ⁴.

Heel het activisme was het met dat standpunt eens. Brussel moest Vlaanderens hoofdstad worden en al de overheidsdiensten met bevoegdheid over Wallonië moesten er weg. Geen enkele Waal mocht nog in een Vlaams ministerie of overheidsdienst werken. Daarnaast werd ‘krachtadig en onverbiddeijk’ ingrijpen gevraagd in het onderwijs. Dat deze radicale kringen wetens en willens aanstuurden op een breuk met de politieke tradities van België werd onderstreept door de opmerking dat de Belgische grondwet destijds was opgesteld “tegen Vlaanderen (het Germaanse element in de Belgische staat)”. De bezetter werd gewezen op het feit dat deze grondwet geen hinderpaal mocht zijn voor de “rechtstoekenning” aan het Vlaamse volk ⁵.

Er waren niet alleen de Waalse ambtenaren die al sinds vele decennia een steen des aanstoets vormden. De oorlog had ook Waalse vluchtelingen noordwaarts en (francofone) stedelingen naar het platteland gedreven. Dat was verontrustend. De Brusselse activist Lodewijk Maesfranckx stelde op 25 juni 1917 een “Verslag betreffende de Waalse inwijking in het Vlaamse land” voor waarin hij wees op dat probleem. Die insijpeling moest gestopt worden “daar zij een gevaar is voor een stevige vestiging van de nieuwe

4 E. Peeren aan “prof.” (mogelijk J. De Decker of W. De Vreese die beiden een belangrijke rol speelden in de leiding van het activisme), 27 februari 1917 (ALGEMEEN RIJKSARCHIEF te Brussel, (voortaan ARA), archief Raad van Vlaanderen, D113). Peeren had, als ambtenaar, vóór de oorlog ernstige problemen gekend omwille van zijn flamingantisme.

5 Geciteerd uit een brief gericht aan “Excellentie” (waarschijnlijk de Duitse gouverneur-generaal in Brussel) in naam van de Groeningerwachten, het Nationaal Vlaamsch Verbond, Jong Vlaanderen-Brussel, 18 maart 1917, (ARA, archief Raad van Vlaanderen, D113, dossier Groeningerwacht Brussel).

bestuurlijke inrichting in ons land”. Hij pleitte ervoor de Walen de weg naar Vlaanderen te versperren, ondermeer om te voorkomen dat zij ooit rechten zouden opeisen. De gemeenten moesten verplicht worden lijsten aan te leggen van wie in Wallonië was geboren, “gerangschikt met het oog op de gebeurlijke verplaatsing van deze personen naar het Waals gebied”. Uitwijzing dus. Ook in Brussel zou verwijdering van de recent ingeweken Walen moeten plaatsvinden. Die terugzending moest de bezetter op zich nemen. Maesfranckx beschuldigde de Belgische regering ervan dat zij “opzettelijk deze Waalse minderheden in het Vlaamse land deed ontstaan ten einde de verfransing in de hand te werken en een reden te hebben om de rechtmatige eisen van de Vlaamse bevolking niet in te willigen”. Hij wilde binnen een termijn van twee maanden een uitwijzingsbevel uitgevaardigd zien, dit gepaard aan een voorkomingsbeleid dat nieuwe inwijking moest ontraden. De Duitsers moesten dienaangaande een verordening uitvaardigen. De uitvoering kon gegarandeerd worden door het nieuwe activistische ministerie van Binnenlandse Zaken ⁶.

Eind 1917 schreef het radicale Antwerpse activistenblad *Ons Land*, de spreekbuis van August Borms : “We eisen dat thans de macht die in onze handen berust, aangewend worde voor het verwijderen van elementen die op Vlaamsgezind gebied ongewenst zijn en op algemeen-geestelijk en zedelijk terrein daardoor juist niet anders dan ongezond kunnen wezen” ⁷. Marcel Van de Velde, die als perscorrespondent in Nederland verbleef, lanceerde in het blad de volgende oproep : “Ieder die ons nu nog weerstreeft : de grens over ! Wallonië zij zijn woonst. Weg met alle franskiljons... Weg met allen die ons weerstaan. Wij moeten meten met de kerstene (lees christelijke, nvda.) Vlaamse maat : die niet met ons is, is tégen ons ! De grote zuiveringsdag breke aan in al zijn wrede rechtvaardigheid” ⁸. Niet alleen Walen op Vlaamse bodem, ook de Vlaamse tegenstanders van het activisme werden dus openlijk bedreigd met deportatie.

De leider van de activistische kern in Temse, Jef Hinderdael, liet over zijn wensen al evenmin twijfel bestaan. Na de lijst van de plaatselijke tegenstanders op papier te hebben gezet, noteerde hij als besluit : “Het wordt tijd, meer dan tijd, dat tegen onze vijanden maatregelen getroffen worden. Doet men het niet, dan laat men de activisten een strop om de hals leggen. Onze vijanden moeten niet gestraft, doch ze dienen verwijderd te worden als ongewenst. Anders te doen is zwak en verkeerd. Het zal zich wreken !” ⁹ Dergelijke uitlatingen werden vanuit tal van plaatselijke activistische kernen naar de Raad van Vlaanderen in Brussel gestuurd.

⁶ “Verslag betreffende de Waalse inwijking in het Vlaamse land”, 25 juni 1917 (ARA, archief Raad van Vlaanderen, D85).

⁷ *Ons Land*, 27.X.1917, door Frits Mertens.

⁸ Afgedrukt in M. VAN DE VELDE, *Geschiedenis der Jong Vlaamse Beweging*, 's-Gravenhage, 1941, p. 199.

⁹ Verslag door Jef Hinderdael over een propagandaverblijf in Temse, 31 januari tot 3 februari 1918, waarin hij een schets geeft van de tegenstanders in de gemeente (ARA, archief Raad van Vlaanderen, D101 dossier Temse).

De bezetter wilde daar niet zomaar op ingaan, uit vrees voor de weerslag bij de publieke opinie. De activistische deportatiewensen werden dus meer niet dan wel toegepast. De door de activisten ongewenste ambtenaren werden voorzichtig aangepakt om een totale ineenstorting van de administratie te voorkomen. De teleurstelling in activistische kringen was algemeen want de Duitse onwil toonde aan dat de Raad van Vlaanderen haar radicale voorstellen niet kon doordrukken. Het waren de Duitsers - en zij alleen - die beslisten. Het leverde de plaatselijke propagandisten heel wat spot op omdat de grootsprakerigheid van de Raad van Vlaanderen omgekeerd evenredig was met haar werkelijke macht ¹⁰.

IV. Op zoek naar gebiedsuitbreiding

De voorstellen van de activisten betroffen niet alleen het uitzuiveren van Vlaanderen. Zij wilden ook dat de Vlaamse staat van de toekomst een groter Vlaanderen zou zijn.

Achter het geallieerde front lag Frans-Vlaanderen, waarvoor de belangstelling in de jaren voordien sterk was toegenomen. Een verdere Duitse opmars bood perspectieven op een 'desannexatie', zoals dat werd genoemd; terugnemen wat Lodewijk XIV honderden jaren geleden had afgenomen. Op het platteland dichtbij de Belgische grens spraken een aantal mensen nog altijd een Vlaams dialect. Bij de start van het activisme, gaven de radicale Jong-Vlamingen in hun eerste manifesten al blijk van een veroveringsdrang in de richting van Frankrijk: "Voor de overbevolking worde in het door de oorlog verwoeste aan Vlaanderen palend deel van Noord-Frankrijk een grensgewest onder militair gezag gesticht, waar op taal en staathuishoudkundig gebied talrijke voorrechten aan Vlaamse nederzetteren zullen geschonken worden" ¹¹. Ze hoopten daar dus kolonisatiegrond te vinden dankzij de Duitse opmars, en hun begerige ogen keken duidelijk verder dan het kleine hoekje waar nog West-Vlaamse dialecten werden gesproken.

In de loop van 1915 werd ook de Antwerpse kring rond August Borms openlijk activist. Borms was een drijvende kracht geweest achter de vooroorlogse flamingantische propaganda in Frans-Vlaanderen. De Frans-Vlaamse verlokking heeft er stellig toe bijgedragen dat hij en anderen, zoals Cyriel Rousseu en Lode Sips, tot het activisme toetraden. Deze groep pleitte in 1916 eveneens voor de aanhechting van Frans-Vlaanderen bij een Vlaamse staat. Dat werd door Lode Sips voorgesteld als 'rechtsherstel'. De oorlog bood de kans, het kwam er op aan ze te grijpen, vond hij: "wordt de huidige

¹⁰ In tal van brieven en rapporten in het archief van de Raad van Vlaanderen (ARA) wordt geklaagd over het feit dat de Waalse ambtenaren niet werden verplaatst, ondanks de bestuurlijke scheiding, en ook dat de notoire tegenstanders onder de Vlamingen door de Duitsers met rust werden gelaten, al waren hun namen gesignaleerd.

¹¹ M. VAN DE VELDE, *Geschiedenis der Jong Vlaamse Beweging 1914-1918*, s'-Gravenhage, 1941, p. 20 punt 7. Het Congres van Jong Vlaanderen op 27 en 28 april 1918 formuleerde nogmaals de eis tot aanhechting van Frans-Vlaanderen. (ARA, archief Raad van Vlaanderen, D113 dossier Jong Vlaanderen).

• August Borms, medestichter en voorman van de Raad van Vlaanderen.
(Foto SOMA-CEGES)

groot-historische kans verkeken, dan blijven er daar 250 /300.000 stamgenoten een zedelijk-kwijnend plantenleven leiden, om allicht door geestelijk-Vlaams uitsterven ten slotte stilaan voor de Groot-Nederlandse familie verloren te gaan”. Het vraagstuk moest aangekaart worden op de komende vredesonderhandelingen. Zijn slotroep luidde : *Flandria irredenta*¹².

¹² *De Eendracht*, 12.XI.1916. Met daarin een al eerder in *Antwerpen Boven, Orgaan der Groeningewachten van Antwerpen en Omstreken*, nr. van 24 april 1916 (B) gepubliceerd artikel van de katholieke activist Lode Sips, ondertekend op 23 maart 1916. Op het bijgevoegde kaartje gaat Frans-Vlaanderen tot Grevelingen, Sint-Omaars en Armentières. In het nummer van 3 december verscheen een brief van een opgetogen Sips

In het op 4 februari 1917 gedateerde stichtingsmanifest van de Raad van Vlaanderen (Borms speelde bij die stichting een belangrijke rol) werd nadrukkelijk op Frans-Vlaanderen gewezen. De Raad achtte zich verantwoordelijk voor de toekomst van die streek. Hij wilde daar “verlossingswerk” verrichten en actief optreden ten voordele van “onze diep verdrukte broeders uit Frans-Vlaanderen”¹³. Zover kwam het niet omdat het westelijk front in dat gebied stabiel bleef. Vanaf einde maart 1918 startte het Duitse leger echter een reeks voorjaarsoffensieven op het westelijk front. De aanvallen waren ook gericht op de Kanaalhavens. Dat joeg de temperatuur de hoogte in. De kans zat er in dat de Duitsers de Fransen binnenkort konden dwingen om Frans-Vlaanderen los te laten. De activisten hoopten dat ze op korte termijn die streek konden binnentrekken. De Antwerpse activistische vereniging Het Vlaamsch Verbond, die de geestesgenoten van Borms groepeerde, stemde op 7 april 1918 een motie waarin er werd op aangedrongen dat de Raad van Vlaanderen de teruggave van Frans-Vlaanderen zou eisen. Op het bijgevoegde kaartje ging het gebied tot Grevelingen (Gravelines), het ri-viertje de Aa en zo tot Sint-Omaars. Met een stippellijn tot net onder Boulogne werd de oudste taalgrens uit de tijd van de Franken aangegeven¹⁴. De Secretaris van de Raad, de Antwerpse advocaat Jozef Van den Broeck, schreef Borms met de boodschap dat er nu inderdaad hoop mocht gekoesterd worden op een snelle “desannexatie” van Frans-Vlaanderen. Als Raad van Vlaanderen wilden ze dat begeleiden met publicaties en ze vroegen hem daarom naar het archief van het vooroorlogse Pro Westlandia om daaruit de nodige stof te putten¹⁵.

In Borms’ weekblad *Ons land*, werden deze bedoelingen helemaal niet geheim gehouden. Op 11 mei 1918 werd openlijk de hoop uitgesproken dat de Duitse opmars de gelegenheid zou bieden om Frans-Vlaanderen in te palmen. De verfransing had er in de loop der eeuwen het Germanendom teruggedrongen tot één vierde van het oorspronkelijke gebied. Dat proces moest gestopt worden. Het artikel besloot met de verzuchting: “Mochte de Duitse opmars in Frans-Vlaanderen de onderdrukte Germaanse stam in Frankrijk de redding voor de ondergang brengen”¹⁶! Die aanhechting zou uiteraard het

aanspraken nog eens extra onderstreepte. Zie ook het nr. van 26 november 1916. Sips wilde eventueel wel berusten in de uitslag van een te organiseren referendum in dit gebied.

13 Zie hierover ook het katholiek-activistische weekblad *De Eendracht*, 5.V.1917.

14 Vlaamsch Verbond aan Raad van Vlaanderen, 11 april 1918. Dit Verbond was gesticht op 2 april 1916 (ARA, archief Raad van Vlaanderen, D113 dossier Vlaamsch Verbond). Verslag van Rousseeus werking aan Faingnaert, 11 en 12 april 1918, (ARA, archief Raad van Vlaanderen, D127).

15 J. Van den Broeck aan Borms, 3 mei 1918 (ARA, archief Raad van Vlaanderen, nr. D47/2 Dossiers Nationaal Verweer nr. 97 “Fransch-Vlaanderen”) Zie ook nr. D147 met verslag Bestuursvergadering Raad van Vlaanderen, 21 mei 1918. De Commissie Buitenlandse Zaken van de Raad van Vlaanderen toonde zich op 6 mei 1918 eveneens voorstander van de “desannexatie” van Frans-Vlaanderen. Vergadering van 6 mei 1918 (ARA, archief Raad van Vlaanderen, nr. D85. Map Commissie Buitenlandse Zaken, verslagboek).

16 Later zou het blad nog dergelijke standpunten ventileren. Ook het blad van de activistische krijgsvangenen in het kamp van Göttingen *Onze Taal*, toonde zich op 1 juni 1918 een groot voorstander van de aanhechting van Frans-Vlaanderen. Deze eis werd door alle activistische publicaties gesteund.

opschuiven van de staatsgrens en de annexatie van vele Franse staatsburgers die enkel maar Frans spraken, betekenen. Er werd niet nader ingegaan op de vraag wat met deze mensen moest gebeuren, maar de houding tegenover Waalse inwijkelingen in Vlaanderen laat aan duidelijkheid niets te wensen over : vernederlandsen of - liever nog - verhuizen.

Als Frans-Vlaanderen in aanmerking kon komen voor ‘desannexatie’, dan lag het voor de hand dat er ook binnen België dergelijke gebieden te vinden waren. Ook daar was de taalgrens in de loop der tijden naar het noorden verschoven. Vanaf het ogenblik dat er geroepen werd om een onafhankelijke staat Vlaanderen, lag gebiedsuitbreiding eigenlijk voor de hand. Het werd ernst toen de Duitsers het proces van de bestuurlijke scheiding in gang staken. Dat vereiste een grensafbakening, zij het met een voorlopig karakter, die het debat over de definitieve Vlaamse staatsgrens aanwakkerde.

De Duitsers waren erg terughoudend geweest in hun verordening die begin 1917 de grenzen van het Vlaamse bestuursgebied vastlegde. Er viel meteen gemor te horen omdat de bezetter dienaangaande niet ver genoeg ging. Een van de eerste daden van de Commissie van Justitie van de Raad van Vlaanderen was haar ‘leedwezen’ uitdrukken over het feit dat het platdietssprekende kanton rond Aubel - niet ver van de Duitse grens bij Aken - niet bij het Vlaamse land was gevoegd ¹⁷.

In de algemene vergadering van de Raad van Vlaanderen was die teleurstelling ook te horen maar ze troostte zich met de gedachte dat de afkondiging van de bestuurlijke scheiding geen eindpunt was. Men kon hardop beginnen dromen van een expansie die verder ging dan de Vlaams-dialect sprekende gemeenten. De vooraanstaande activist Pieter Tack pleitte op 9 april 1917 voor de aanhechting van Waalse gemeenten om strategische redenen. Er waren immers “nog enige gemeenten, die Waals zijn, maar ons bedreigen aan de taalgrens”. Die zouden, net als al de Vlaamse gemeenten die nog aan de Waalse provincies vastzaten, ingelijfd worden. Vlaanderen moest veilige grenzen hebben. De geneesheer Arthur Claus haalde tijdens dat debat aan dat *Geheimrat* prof. Walther von Dyck, een vooraanstaand agent van de Duitse *Flamenpolitik*, aan de alomgeachte flamingantische priester en literator Hugo Verriest had gevraagd of hij voorstander was van de bestuurlijke scheiding. Het antwoord van Verriest was positief, “maar hij meent dat er nog veel Waalse gemeenten konden veroverd worden”. Dergelijke uitlating van een *éminence grise* - of ze correct weergegeven was of niet - vormde een spoorslag. De Commissie Binnenlandse Zaken van de Raad zou de mogelijkheden onderzoeken ¹⁸.

Die commissie, versterkt met leden van de commissie Justitie, was een maand later klaar met een verslag dat geen twijfel liet bestaan over haar bedoelingen. De taalverordeningen

17 Jozef Van den Broeck (Secretaris Commissie voor Rechtswezen) aan Bureau Raad van Vlaanderen, 30 januari 1917 (ARA, archief Raad van Vlaanderen, D92, map afschriften van brieven).

18 Raad van Vlaanderen, 9 april 1917 (ARA archief Raad van Vlaanderen P37).

die de bezettingsoverheid tot dusver had uitgevaardigd, verklaarden heel Vlaanderen tot eentalig gebied en Brussel tot Vlaamse stad en ze stelden in principe een einde aan het verfransingsproces. De bestuurlijke scheiding was een goed begin, maar het was fout vanwege de Duitsers om bij die gelegenheid de grens van Vlaanderen niet ten gronde te wijzigen. In plaats van zoveel terughoudendheid had de commissie liever een definitieve regeling gezien “en bij deze een voor ons zo gunstig mogelijke beslissing”. De historicus en Gentse rijksarchivaris Dr. Albert Vlamynck profileerde zich tot de belangrijkste adviseur in deze problematiek ¹⁹.

Het verslag maakte duidelijk dat de commissie niet alleen wat gemorrel aan de eigenlijke taalgrens wilde. De nieuwe grens moest ook “de opoffering van alle onlangs in het Walenland ontstane Vlaamse kolonies” voorkomen. Daarom kon de regel dat de taal van de meerderheid in de gemeenten de nieuwe grens zou bepalen niet toegepast worden. Die regel was, *dixit* het verslag : “voor de Vlamingen een echte ramp, omdat het o.m. de opoffering zou betekenen van alle onlangs in het Walenland ontstane Vlaamse kolonies”. Zo was de Waalse regio van Komen en Moeskroen aan een vervlaamsingsproces onderhevig en aan de overkant van de Franse grens was dat Vlaamse insijpelingsproces overigens ook waarneembaar. Die Vlaamse migratie mocht niet ten goede komen aan de Walen. Als deze gemeenten in Vlaanderen werden opgenomen, zou dat niet het geval zijn en werd de verdere vervlaamsing sterk bevorderd. “Wordt aan onze wens niet voldaan, dan gaan die jonge Vlaamse kernen die reeds het vijfde der bevolking zijn, en die naar vrijheid vragen om zich verder te ontwikkelen en het Waalse element te verdringen, verloren, hetgeen in de lijn niet ligt van het Duitse bestuur dat, in tegenstelling met het Frans-Belgische, aan het Germaanse element alle levens- en ontwikkelingsmogelijkheden wil verzekeren” ²⁰. Dat argument was een handige manier om de bezetter te stimuleren via zijn eigen pangermaanse expansiezucht.

Het was niet alleen de aanwezigheid van Vlaamse migranten die hun grondhonger stimuleerde. Ook economische argumenten werden in rekening gebracht. Zo wees de commissie erop dat de ‘bewuste Vlamingen’ hoopten om het door Lodewijk XIV ontstolen Rijsel terug te krijgen samen met Frans-Vlaanderen. Rijsel was een grote Franse stad maar dat schrikte hen niet af. Ze vonden zelfs dat dit de enig wenselijke annexatie was “omdat ze de enig verteerbare is. Ze zou van Vlaanderen een tweede keer in de geschiedenis het grootste textieland der wereld maken”. Daarnaast stonden de Henegouwse gemeenten Steenput, Vrenies, St. Léger, Warkonje (Warcoing), Leers omwille

¹⁹ Verslag der Commissie van Justitie en Binnenlandse Zaken over de taalgrens, voorgelegd door Jan Eggen, 7 mei 1917. Ook voor volgende alinea's (ARA, archief Raad van Vlaanderen, nr. D68/2 dossier varia. Er is ook een exemplaar van het verslag voorhanden in nr. D85).

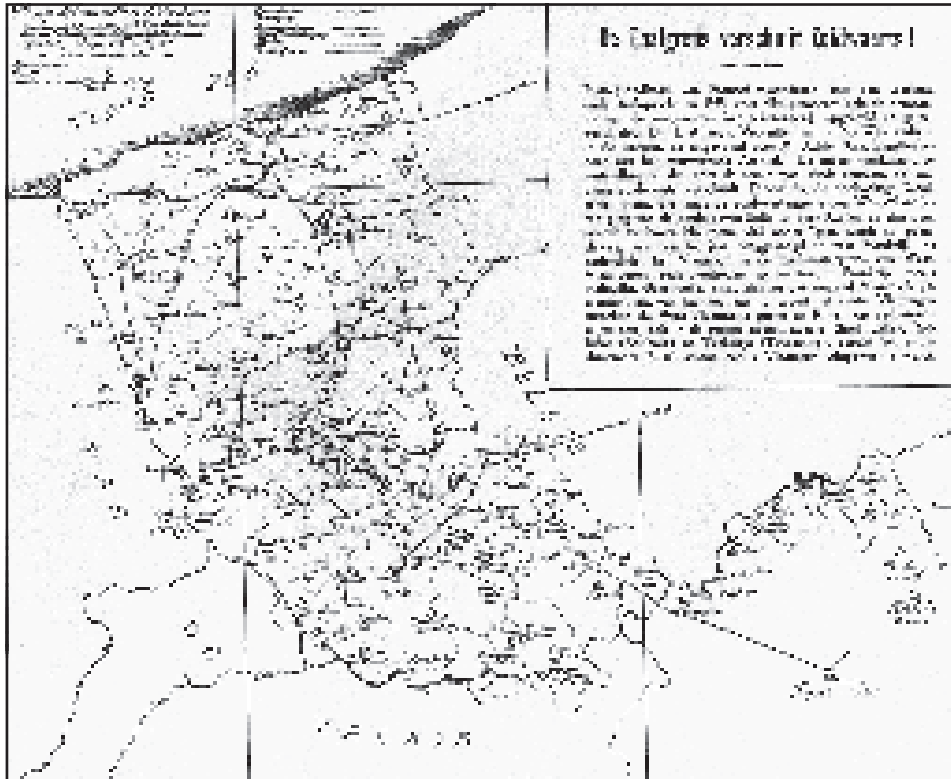
²⁰ De verordening van 29 april 1916 gaf in vijf van die gemeenten de mogelijkheid een Vlaamse school te laten functioneren, maar dat werd door deze annexionisten uiteraard onvoldoende geacht.

van het kanaal en de spoorweg naar Rijsel op het verlanglijstje. Beneden de zuidgrens van Oost-Vlaanderen wilden ze de spoorweg Ronse-Zottegem en de steenweg Ronse-Ninove geheel beheersen en daarvoor eveneens het nodige Waalse gebied aanhechten. Ze wezen er nadrukkelijk op dat in die regio eveneens Vlaamse inwijking te noteren viel. Geen enkele gemengde gemeente mocht ontsnappen aan de annexatie. Ellerzele (Elzelle) bijvoorbeeld en Vloesbergen (Flobecq), waarbij dit laatste dorp des te interessanter was omdat veel Gentenaars het in de warme zomermaanden als dagjestoeristen bezochten. In Brabant was het nodig de spoorlijn Edingen-Halle (met Lettelingen) volledig in te palmen. Ten zuiden van Brussel zagen ze ook volkskundig en economisch interessante annexaties. De opname van te grote Waalse minderheden werd liefst vermeden, maar Waterloo moest wel op de lijst omwille van de symboolwaarde: “Waterloo en zijn leeuw kunnen in ons nationaal leven en in onze pedagogie een grote rol spelen”.

Dan was er nog de noodzaak om een veilige landverbinding met Duitsland te vormen. De Vlaamse gemeenten van de Voerstreek, de Platdietse rond Aubel en de Waalse gemeenten rond Visé, die allen in die strook lagen, moesten een “rechtstreekse en zekere, in onze macht gelegen brug” vormen tussen Vlaanderen en de Duitse grens. De Waalse gemeenten in dat gebied vormden een stevige brok maar dat mocht hen niet afschrikken: “Het is zeker een sterke groep, maar minder kan het niet, de strook zou veeleer nog moeten verbreed worden. Laat ons ten ander niet vergeten dat vele Vlamingen sporadisch over het Luikerland verspreid zijn en dat hier, als in West-Vlaanderen en in Brabant, toewas van het Vlaamse element te verwachten is”.

Vlamyncks rapport werd besproken op de bestuursvergadering van de Raad op 12 mei 1917. Er werd gevreesd dat de Duitsers zover niet zouden willen gaan. Al was er een gerucht dat *Regierungsrat* Max Gerstenhauer - een oude rot uit pangermaanse kringen die tijdens de oorlog in nauw contact met August Borms stond - eveneens voorstellen klaar had. Om een mouw te passen aan de Duitse terughoudendheid, wilde het bestuur “dat er twee grenzen zouden bepaald worden: een openbare met onmiddellijke toepassing der taalwetten en een voorbehoudene met latere toepassing van bedoelde wetten”²¹.

21 Verslagen Bestuursvergadering Raad van Vlaanderen, 3, 9 en 12 mei, 13 en 21 juni 1917 (ARA, archief Raad van Vlaanderen, D147). Op 3 mei 1917 had Maesfrankcx de vergadering verteld dat hij had vernomen dat het verslag-Vlamynck het maximum is “van wat we van de Duitsers zullen verkrijgen”. Ver Hees vond het voldoende voor wat Zuid-Vlaanderen betrof maar onvoldoende voor Brabant. De verordening betreffende de taalgrens mocht slechts voorlopig zijn. Op 13 juni zou Ver Hees in deze bestuursvergadering een eigen verslag voorlezen over de gewenste grens tussen Vlaanderen en Wallonië. (ARA, archief Raad van Vlaanderen, D147).

- De aangroei van de Vlamingen in de richting van Komen en Rijsel (voornamelijk door arbeidersmigratie) genoot ook in het interbellum veel belangstelling van de flaminganten. (*Ons Volk Ontwaakt*, 23 januari 1927)

Naast Vlamynck was de christen-democraat Emiel Ver Hees ook erg bezig met de expansie van Vlaanderen²². Ook hij was vast van plan een aantal Waalse gemeenten aan te hechten, waarbij inwijking een belangrijke rol zou spelen in het vervlaamsingsproces. Ook hij bracht strategische overwegingen in rekening : een landverbinding met Duitsland moest veilig gesteld worden. Hij vond een medestander in Jacob Lambrichts, een katholieke Brusselaar en Jong-Vlaming, die onderstreepte dat de streek van Visé grotendeels ontvolkt was door de Duitse gewelddaden tegen de burgerbevolking bij de invasie in augustus 1914. Die hadden het stadje herschapen in een verzameling

²² Verslag zitting 17 juni 1917 (ARA, archief Raad van Vlaanderen, P37). Volgens het verslag van de Bestuursvergadering, 21 juni 1917, zou de tekst van Ver Hees aan de *Verwaltungschef* bezorgd worden (ARA, Raad van Vlaanderen, D147).

uitgebrande ruïnes. De streek was dus gemakkelijk te annexeren. Hij pleitte daarnaast voor een “verdedigingslijn” al sprak hij niet uit waar die dan wel moest komen te liggen ²³.

Deze opflakking, eind 1917, van de discussie in activistische kringen was zonder twijfel aan de Duitsers zelf toe te schrijven. De *Zivilverwaltung* riep immers op 6 december 1917 een aantal activisten samen om hun mening te horen over de vastlegging van de taalgrens. Het passeerde allemaal de revue : de landbrug via Visé, noordelijk Henegouwen, *weitere Wünsche* voor Brabant, enz. De Duitsers toonden zich op deze vergadering weinig toeschietelijk, tot grote teleurstelling van de activisten. Zelfs “de onbestreden Vlaamse gemeenten” die als een enclave op de landbrug lagen (de Voergemeenten dus), wilden ze voorlopig niet echt naar Vlaanderen overhevelen. Ze waren er nochtans bezig een gloednieuwe spoorlijn aan te leggen die van strategisch belang was voor hun troepen. De activisten kregen de boodschap dat de zaak nog verder moest “doorgestudeerd” worden. Pieter Tack vroeg of Vlamynck uitleg mocht geven aan de hoogste Duitse instanties in het bezettingsbestuur. Het antwoord was duidelijk : ja, maar pas bij de voorbereiding van de volgende verordening betreffende de bestuurlijke scheiding. Voorlopig werd er alleen geschoven met “zuiver Vlaamse gemeenten”. De Duitsers verkozen een politiek van voorzichtige stappen. De oorlog was immers nog lang niet gewonnen ²⁴.

Ondertussen liet de Duitse censuur wel toe dat de activistische pers doorging op het thema. Op 8 december 1917 vroeg Hendrik Mommaerts in de invloedrijke *De Eendracht* openlijk waar de taalgrens moest getrokken worden. De stapsgewijze uitvoering van de bestuurlijke scheiding maakte het vraagstuk immers dwingend. Ook hij wees, naast de van oudsher Vlaamse gemeenten aan de noordzijde van Henegouwen en Luik, op het oprukken van Vlamingen in Noord-Henegouwen door inwijking. De rest van Luik of Henegouwen wilde hij niet opeisen, ook al woonden daar vele tienduizenden ingeweken Vlaamse arbeiders, “maar wel kan gedacht worden aan de min of meer gemengde taalgrensgemeenten die sedert geruime tijd aantrekkingspunten van de Vlaamse uitwijking zijn”. De taalgrensverschuiving naar het zuiden stelde hij voor als een rechtmatig verlangen om verloren gegaan gebied te herwinnen en ook om “een zeer geringe teruggave of schadevergoeding te hebben voor de honderdduizenden Vlamingen die in de laatste eeuw voor de Nederlandse stam verloren gingen”. Dezelfde dag werd in de Raad van Vlaanderen nog eens gehamerd op de noodzaak van een Vlaamse landverbinding naar Duitsland toe. Er kwamen geen tegenwerpingen ²⁵.

23 Vergadering 24 november 1917, (ARA archief Raad van Vlaanderen, P50).

24 Verslag zitting van de *Zivilverwaltung* (in aanwezigheid van activisten), 6 december 1917 (ARA, archief Raad van Vlaanderen, D76/2).

25 *De Eendracht*, 8.XII.1917, door “Wilfried” (Hendrik Mommaerts). Vergadering van de Raad op 8 december 1917, (ARA archief Raad van Vlaanderen, P50).

De activisten bleven druk uitoefenen op het bezettingsbestuur. Jozef Van den Broeck, nu als secretaris van de Raad van Vlaanderen, stuurde op 19 december 1917 een ontwerp-verordening betreffende “Taalregeling in de gemeente- en provinciebesturen” naar *Verwaltungschef* Alexander Schaible, de hoogste burgerlijke ambtenaar in het bezettingsbestuur, bevoegd voor Vlaanderen. Ook deze tekst was opgesteld door Vlamynck. Opnieuw werd erin gehamerd op dezelfde nagel : de gemeenten die overgingen naar Vlaanderen moesten *stante pede* vervlaamst worden. Van den Broeck vertelde de Duitser dat er nog onderzoek liep betreffende een verdere reeks van een vijftiental gemeenten die vervlaamst moesten worden. Daarnaast moest er nog onderzoek gebeuren “over die gemeenten welke in staatkundig en economisch opzicht voor ons veel belang hebben”. De Raad van Vlaanderen wilde geen Vlaamse minderheden van enig belang prijsgeven. En Brussel was Vlaamse grond ! Immers : “Een Waals eiland temidden het Vlaamse gebied is niet denkbaar”. Maar deze ontwerp-wettekst eiste ook een hele reeks Waalse gemeenten op waaronder Quenast, Tubize, Waterloo, enz. Dat ging de Duitsers te ver²⁶. De tekst werd van de hand gewezen. Daarna verdween het onderwerp wat uit de actualiteit, al bleven de activisten zich bewust van het belang van de geografische afbakening van Vlaanderen²⁷.

De herhaalde opmerkingen over het beëindigen van de aanwezigheid van Walen op Vlaamse bodem laat weinig twijfel bestaan over wat er met de Walen in de geannexeerde gemeenten zou gebeuren, ten minste toch met hen die zich niet tot Vlamingen wilden laten assimileren. Misschien waren de nuchtere Duitsers nog het duidelijkst. In de top van het bezettingsbestuur nam men aan dat er geen andere weg was dan een groot-scheepse uitdrijving. Dat werd voor de activistische leiding niet verborgen gehouden.

26 Jozef Van den Broeck (secr. van de Raad) aan *Verwaltungschef* Schaible, 19 december 1917 (ARA, archief Raad van Vlaanderen, D130). Zie ook in D85 : “Taalregeling in de gemeente en provinciebesturen, ontwerp van decreet-wet”. In D130, map taalpolitie, bevindt zich de tekst *Endgültiger Vorschlag des Rates von Flandern zur Feststellung der Grenze zwischen dem flämischen und dem wallonischen Verwaltungsgebiet*, die deze voorstellen in het Duits verwoordde in termen als “*strategischer Punkt*”, “*Einbruch ins Tal des Flusses Jeker*” en annexaties “*zur Sicherung des Durchgangs und Anschluss zwischen Flandern und Deutschland*.” Deze betrokken gebieden moesten “*eine starke Brustwehr für das flämische Land*” vormen.

In dit dossier bevinden zich meerdere brieven van eind september 1917 die aantonen hoe intens de activisten bezig waren met de afbakening van de taalgrens en hoezeer ze aandrongen op spoed bij Schaible.

27 Zelfs in de verhouding tot Nederland, in de activistische propaganda opgehemeld als een land van “stamgenoten”, had dat betekenis. In de Commissie Nijverheid en handel op 9 maart 1918 ging het gesprek over de ontwikkeling van economische betrekkingen met het buitenland. Daarbij wierp een van de leden op dat Nederland toch wel voor de hand lag. Ver Hees temperde het enthousiasme : “Het is zeer moeilijk. Sommige Rotterdamse middens willen juist Rotterdam boven Antwerpen stellen en van de oorlog gebruik maken om hun doel te bereiken. Wij ontmoeten die tegenwerking overal. Ook voor de vaart Rijn-Schelde zijn wij verplicht onze weg te zoeken over Visé ten einde chicane te vermijden.” De landbrug diende dus ook om niet te zeer afhankelijk te zijn van de Nederlandse concurrenten op vlak van havens en binnenvaart. Vergadering van 9 maart 1918. In de Commissie Buitenlandse Zaken, 24 november 1917, werd eerder al gesproken over een kanaal Visé-Aken-Keulen. (ARA, archief Raad van Vlaanderen D85, map Commissie Nijverheid en handel).

Tijdens de vergadering van de Commissie van Gevolmachtigden op 6 april 1918 verklaarde *Verwaltungschef* Schaible dat de “franskiljons, vooral te Brussel, zullen moeten uitwijken”. Het was niets meer of minder dan een evidentie ²⁸.

De afloop van de oorlog sloeg alle Duitse en activistische plannen de bodem in. Toen de geallieerde opmars eenmaal een feit was, werden bepaalde Vlaamse regio's zelfs geconfronteerd met vluchtelingen uit Frankrijk die door de bezetter daarheen werden gestuurd. Het Propagandabureau van de provincie Antwerpen raakte in paniek: “De Franse vluchtelingen, die thans in onze Vlaamse gemeenten onderdak vinden, vormen een ware pest voor de activistische werking. Al wat wij tot hertoe hebben opgebouwd wordt door hen vernield. In sommige gemeenten gaat het nu veel slechter dan bij het ontstaan der beweging” ²⁹. Daardoor kon men immers niet langer meer verhelen dat het Westfront in beweging was in de richting van Duitsland en dat het met het activisme nu snel afgelopen zou zijn. De geallieerden rukten op.

Wat zou het geworden zijn wanneer de Duitsers wel stand hadden gehouden of zelfs een overwinning hadden geboekt? Al in mei 1917 konden de activisten kennis nemen van het politieke testament van de pas overleden Moritz von Bissing, gewezen gouverneur-generaal van België en voedstervader van het activisme. Daarin blikte de Duitser vooruit en toonde zich een onomwonden voorstander van een totale beheersing van het Belgische grondgebied door Duitsland. In de nog komende oorlogen had het *Reich* dit grondgebied nodig als *Aufmarschraum*. De Vlamingen, waarvan er velen volgens hem bereid waren zich in de Duitse machtspolitiek in te schakelen, moesten als Germanen het Duitse *Volkstum* versterken. Verduitsing moest hen opgedrongen worden op dezelfde manier als indertijd in België het verfransingsproces had plaatsgegrepen. De Vlamingen zouden zo weer “Nederduitser” worden. Daarvan was de inpassing in de Duitse eenheidsstaat na 1870 een groot succes geweest. Enige vorm van onafhankelijkheid was niet gewenst. De latijnstalige Walen en verfranse Vlamingen moesten zelf uitmaken of ze zich eveneens wilden aanpassen aan de germanisering “*oder ob sie vorziehen, Belgien zu verlassen. Wer im Lande bleibt, muss sich zu Deutschland und nach absehbarer Zeit zum Deutschtum bekennen*” ³⁰.

Dat was klare taal, maar de activisten deden of ze het niet gelezen hadden en troostten zich met de gedachte dat niet elke Duitser zich zo expansionistisch uitsprak. Bovendien

²⁸ Commissie van Gevolmachtigden, 6 april 1918, (AMVC, dossier Raad van Vlaanderen R 1008 H, nalatenschap J. De Decker 96871/10).

²⁹ Verslag propagandabureau Antwerpen, 8 september-14 september 1918 (ARA, archief Raad van Vlaanderen, D134/1).

³⁰ *Das Grössere Deutschland. Wochenschrift für deutsche Welt- und Kolonialpolitik*. Uitgegeven door W. Bacmeister, Pruisisch volksvertegenwoordiger. Op het wikkeltje stond: “*Politisches Testament der Generaloberst von Bissing*”, gedateerd op 19 mei 1917, nr. 20, vierde jaargang. Zie meer bepaald p. 615, 619,

hoopten ze voldoende macht en posities te kunnen verwerven om een voldoende feitenpolitiek te kunnen voeren. De uitslag van de oorlog bleef bovendien lange tijd hoogst onzeker. Een totale Duitse overwinning lag niet voor de hand, maar een geallieerde was dat nog minder in activistische ogen. Toch begaven de Duitse legers het in de herfst van 1918. Dat was een schokkende ervaring voor de activisten want ze hadden heel hun toekomst op de Duitse macht gebouwd.

V. Het interbellum

De activistische pogingen om Vlaanderen van alle Franstaligen te zuiveren en de taalgrens zuidwaarts op te schuiven, zorgde voor blijvende verbittering bij de Walen en bij de Franssprekenden in Vlaanderen. De Duitsers waren zich daarvan bewust. Na afloop van de oorlog riepen ze hun administratieve top van de bezettingstijd weer bijeen voor een evaluatieronde. Von Haniel, administratief de gelijke van Schaible en sinds de bestuurlijke scheiding bevoegd voor Wallonië, wees er op dat de geruchten over Vlaamse annexaties in het taalgrensgebied voor onrust hadden gezorgd in Wallonië. Vooral “*der Idee der flämischen Brücke. Man wollte ein gebiet schaffen, um zwischen Deutschland und Flandern eine Verbindung herzustellen*” werd als zeer bedreigend aanzien. Er was zelfs een Wallingantische reflex merkbaar die al tijdens de oorlog deze activistische aspiraties wilde tegengaan. Daarvoor werd zelfs Duitse hulp ingeroepen ³¹.

De Waalse afkeer voor het flamingantisme werd door het activistische expansionisme torenhoog opgezweept. Toen na november 1918 bleek dat de Duitse nederlaag niet betekende dat de Vlaamse beweging van de aardbodem verdween, irriteerde dat de Walen zeer. Die animositeit verminderde de daarop volgende jaren niet. De voor-
aanstaande activisten waren naar Duitsland of Nederland gevlucht, voerden van daaruit verder agitatie en bleven hun tegen Wallonië en de Belgische staat gerichte politiek aanprijzen. Zij vonden daarvoor bereidwillige oren in het Vlaams-nationalisme dat zich na de oorlog politiek profileerde en een eigen partij oprichtte in de vorm van het Vlaamsche Front. Het activisme slaagde erin, door zich het imago aan te meten van een belangenloos idealisme, zich te laten aanvaarden als het richtinggevend principe van het Vlaams-nationalisme dat hoe langer hoe meer anti-Belgisch werd. Die radicalisering werd gestimuleerd door het opnieuw oprukken van het Frans na november 1918.

Tegen die achtergrond spraken de Vlaamsgezinden niet meer van gebiedsuitbreiding ten koste van de Franstaligen. Ze richtten zich nu eerder op de Kempense heide die vruchtbaar kon gemaakt worden en waar de opkomende mijnbouw met bijhorende

31 Verslag van een vergadering ter evaluatie van de *Flamenpolitik*, z.d., in aanwezigheid van Schaible, von Haniel, Asmis, Oszwald, Hasse, Rogge, Jagow, Breuer (SOMA, Osoby nr. 12-55/2/38). Voor deze wallingantische reactie, zie ondermeer de oproep van het “*Comité de Défense de la Wallonie*”, met ondermeer Paul Ruscart, afgedrukt in het activistische dagblad *Gazet van Brussel*, 22 maart 1918.

industrie en handel snel veel volk zou nodig hebben. De kans dat er Walen en andere buitenlanders zouden inwijken was groot en dus moest het terrein zo vlug mogelijk bezet worden door Vlamingen. Het Vlaamsche Front zou dat in zijn verkiezings-propaganda als een heus programmapunt naar voor brengen: "Vlaanderen en Brabant zijn te dicht bevolkt. De Kempen te weinig... De overbevolking van West-Vlaanderen doet beter te koloniseren in de Kempen dan in Noord-Frankrijk". De diepe afkeer voor bevolkingsverlies door de integratie van taalgenoten in een anderstalige omgeving was intens aanwezig³².

Die afkeer was ook merkbaar in flamingantische middens die tot de katholieke partij behoorden. In de jaren twintig deden vele priesters hun best om de uitgeweken Vlaamse arbeiders in Wallonië's industriestroken Vlaams en katholiek te houden. Zij kregen daarbij de steun van flamingantische tenoren als Frans Van Cauwelaert en Aloys Van de Vyvere. De katholieke beweegredenen waren daarbij de krachtigste motor. Op het congres der Christelijke Sociale Werken in Luik van 3 juli 1921, werd nadrukkelijk gepleit voor ondersteuning vanuit Vlaanderen om het assimileringproces waaraan de Vlaamse uitgeweken arbeiders blootstonden, te doorbreken³³.

De integrale Waalse vrijzinnige pers was daar uiteraard heftig tegen gekant. Met Elie Baussart stond er echter ook een Franstalige katholieke wallingant op die zich tegen deze non-integratie-strategie verzette. Het activisme had hem, zoals zovele Walen, verontrust en geërgerd en hij wilde een Waals eenheidsfront tegenover de Vlaamse dreiging. De Franse cultuur moest verdedigd worden en de Germaanse invloed tegengewerkt. De organisaties die Vlaamse migranten in de Waalse industriegebieden probeerden te verenigen, irriteerden hem mateloos. Hij vreesde bovendien niet alleen de arbeiders, die aangesproken werden door het Werk der Vlamingen, maar ook boerenkolonisatie, gestimuleerd door de Boerenbond. Voor de Wallinganten was de Vlaamse dreiging nog altijd immanent aanwezig³⁴.

32 *Het Vlaamsche Front. Weekblad. Orgaan van het Vlaamsche Front. Antwerpsche tak.* Geen datum, als pamflet gebruikt ter voorbereiding van verkiezingen, vermoedelijk in 1921. Zie dienaangaande ook L. VANDEWEYER, *Steenkoolmijnen, politiek en migratie in Limburg. Een historische bijdrage betreffende politieke macht... en de vrees ze te verliezen*, te publiceren in het verslagboek (als nummer van *Limburg, Driemaandelijks tijdschrift uitgegeven door de v.z.w. Federatie van Geschied- en Oudheidkundige Kringen van Limburg*, te verschijnen in de loop van 1998) van het colloquium 'Migratie in Limburg' op 25 oktober 1997 in LUC Diepenbeek.

33 Verslag in *De Vlaamsch-Nationale gedachte*, september-oktober 1921, p. 15 e.v. Dit blad verdedigde de activistische erfenis. Zie ook het "Werk der Vlamingen", dat het bisdom Gent organiseerde in Frankrijk, om de uitwijkelingen katholiek te houden. Het 'Vlaams' was daarvoor een geëigend instrument. Zie hierover het artikel van ir. Frans Van Horenbeek vanuit Parijs in het flamingantische weekblad *Nieuw Vlaanderen*, 19.IX.1936.

34 Belangrijke teksten van Baussart en een inleiding in "*Raciner*" *les Wallons. Elie Baussart, préface de Micheline Libon*, in de *Collection écrits politiques wallons*, uitgegeven door het Institut Jules Destrée, 1993.

Baussarts uitroepen tegen het Vlaamse imperialisme in zijn blad, *La Terre Wallonne*, werden in Vlaanderen op enig meesmuilen ontvangen. De Vlaamsgezinden voelden zich immers helemaal niet zo sterk dat ze Wallonië via hun uitwijkelingen konden bedreigen. Typerend daarvoor zijn de reacties in *Het Vlaamsche Land* dat onder invloed stond van de ideeën van de gematigde katholieke activist Lodewijk Dosfel. Het blad vond het maar normaal dat de uitgeweken Vlamingen hun eigen aard niet wilden inruilen voor de latinisering die hen immers in decadentie en immoraliteit zou storten: “Wallonië moet maar zedelijk zijn, dan moeten wij onze Vlamingen voor hen niet op hun hoede zetten. En Wallonië moet maar wat meer kinderen voortbrengen, dan zal er voor die gehate Vlamingen geen plaats zijn bij hen. Want nu sterft Wallonië”. Zelfs Vlaanderen werd door een teruglopend geboortecijfer bedreigd. De beschuldiging dat de Vlamingen van plan waren om Wallonië te koloniseren was belachelijk, gelet op de neomalthusiaanse invloed in Vlaanderen. Daar werd de francofonie zelfs voor verantwoordelijk geacht: “De Vlaamse haat voor het kind en de Vlaamse zedelijke huwelijkslathheid wortelen wel in de menselijke zwakheid, maar ook grotendeels in de overwaaiende Franse, zeg maar Latijnse, cultuur, die ons verpest”³⁵.

In Vlaams-nationalistische ogen was België slechts de voorpost van een agressief Frankrijk, een staat zonder eigen karakter of bestaansrecht. Solidariteitsgevoelens met de landgenoten die tot de Latijnse cultuurkring gerekend werden, lagen dan niet meer voor de hand. Bovendien was een wederom sterk geworden Duitsland een bondgenoot die de internationale kaarten grondig kon herschudden. De jaren dertig zagen er heel anders uit dan de tot moedeloosheid stemmende jaren twintig. Het voorbeeld van Hitler-Duitsland werkte inspirerend. Over de Rijn werd de *Lebensraum*-retoriek gehuldigd die zo nauw aansloot bij de idee van een autarkisch imperium, een gedachte die Groot-Nederlanders graag koesterden. Er werd in Hitler-Duitsland ook aangenomen dat die *Lebensraum* mocht en moest veroverd worden ten koste van minderwaardige of gedegeneerde volkeren. Voor de Duitsers waren dat de Slaven, in Groot-Nederlandse ogen konden dat de gedegeneerde Latijnen bezuiden de taalgrens zijn. Het ‘volk’ en de Germaanse stamverwantschap werden in Duitsland opgehemeld als richtinggevende principes en dit culmineerde in de ideologie van de etnische zuiverheid. De agressie tegenover de Duitse joden, die velen van hen de grens overdreef, illustreerde dat.

Dit Duitsland werd beschouwd als een politieke en militaire bondgenoot met het oog op een machtsgreep in België, al dan niet in het kader van een oorlog op het Europese continent. De Vlaams-nationalisten hadden zich sinds 1933 grotendeels gegroepeerd in het Vlaams Nationaal Verbond (VNV) en dat bleek electoraal aantrekkelijk voor een vrij belangrijke minderheid in Vlaanderen. Staf De Clercq was de autoritaire leider

³⁵ Bijvoorbeeld in *Het Vlaamsche Land*, 23.1.1926: “Wallonië wordt al bang” door Pieter Van de Rivieren, en op 18 september 1926: redactiestandpunt “Imperialisme-panflamingantische uitkijk”.

- Jan Brans (tijdens de Tweede Wereldoorlog hoofdredacteur van het VNV-dagblad *Volk en Staat*) met zijn visie op de Vlaamse (Dietse) levensruimte.
(JAN BRANS, *Bevolking en levensruimte der Nederlanden*, Antwerpen, Volk en Staat, 1941)

van deze partij. Als gewezen militant van de Algemeen Nederlands Verbond-actie aan de taalgrens vóór 1914 was hij in de jaren twintig onder activistische en autoritaire invloed gekomen. Hij weigerde zich neer te leggen bij de taalsituatie zoals die in de loop der generaties was gegroeid. Op 16 oktober 1930 schreef hij nog aan de latere Vlaams-rexistische leider Pol De Mont : “Wij zullen, als ‘t God belieft, Brussel heroveren”³⁶. De Clercq verbond zichzelf en zijn partij met Duitsland³⁷.

Het nationaal-socialistische Duitsland liet zien dat er een ommekeer mogelijk was en dat dwong bewondering af. Het gaf door een bewuste bevolkingspolitiek ook een antwoord op de demografische zorgen die in radicale flamingantische kringen al leefden sinds de late 19de eeuw. Het VNV richtte er zelfs de organisatie, Vlaamsche Kinderzegen voor op. Die prees zich aan met een opmerkelijk agressieve retoriek : “Waarom een Vlaamse Bond voor grote gezinnen ? Het Waalse volk pleegt zelfmoord. Wallonië sterft uit, en alle hoop op genezing is ijdel. Wallonië verliest aan bevolking een stad als Doornik. Vlaanderen leeft nog. Er zijn in Vlaanderen nog steeds meer wiegen dan doodskisten”. En dat wilden ze zo houden door de gehuwde vrouw thuis te houden, een prima middel in de strijd tegen de kinderbeperking en de werkloosheid. “Vlaanderen leeft door zijn christen grote gezinnen. Wallonië sterft door zijn neutraliteit in de opvoeding”³⁸.

De logica van dergelijke redenering loopt uit op het besluit dat Vlaanderen dan overbevolkt zou raken en Wallonië onderbevolkt. Vooralsnog was er echter niet openlijk sprake van nieuwe kolonisatiegronden voor Vlamingen op de naburige Latijnse bodem. Om dat te kunnen doen zonder verlies van de uitgewekene was immers politieke macht nodig en die had het Vlaams-nationalisme vooralsnog niet. Staf De Clercq liet het VNV afzijdig blijven van het democratische politieke leven omdat alleen de absolute macht hem voldoende was. Die zou binnen bereik komen wanneer de Duitsers, via een militaire interventie, de macht van de Belgische staat zouden breken. Dat ogenblik kwam eraan in mei 1940.

VI. Nationaal-socialisme en Lebensraum in Vlaanderen

Het Vlaams-nationalisme stapte onmiddellijk in de collaboratie met de bezetter en dat lag in de lijn van de vooroorlogse politieke opstelling. Hoezeer het *Lebensraum*-denken, het ‘bloed’ en de ‘bodem’, in Vlaams-nationalistische kringen was binnengedrongen, bleek

³⁶ De Clercq aan de Mont, 16 oktober 1930 (AMVC dossier Staf de Clercq C 2845).

³⁷ Zie voor dit proces B. DE WEVER, *Greep naar de macht. Vlaams-nationalisme en Nieuwe orde. Het VNV 1933-1945*, Tielt, Gent, 1994, p. 191-201 en p. 310-342.

³⁸ Omzendbrief van Vlaamsche Kinderzegen Gouw Limburg (z.d. eind 1938-begin 1939). Deze tekst was gericht tegen de Bond van Grote en Jonge Gezinnen. Die zou te liberalistisch geïnspireerd zijn en te militaristisch, met bovendien socialisten en liberalen in de leiding (KADOC, archief mgr. P.J. Broekx, nr. 9.5.8.).

toen Staf De Clercq in de loop van juni 1940 een uitvoerige nota, een ‘memorandum’, schreef waarin hij een grootschalige etnische zuivering bepleitte. Wallonië kon leeg gemaakt worden zodat huizen en boerderijen aan de koloniserende Vlamingen konden geschonken worden. De uitgedreven Walen konden verplaatst worden naar de dun bevolkte zuidelijke departementen in Frankrijk. Dit memorandum was bedoeld voor de bezettingsadministratie ³⁹.

De Clercq was overigens lang niet de enige die dergelijke gedachten koesterde en bereid was ze bij de Duitsers te propageren. De gewezen activist Adelfons Henderickx schreef op 26 juni 1940 aan Karel Heynderickx, Reimond Speleers en Bob Van Genechten -eveneens mensen die in de vorige oorlog de Duitse kaart hadden getrokken - dat hij nu mogelijkheden zag voor boerenkolonisatie in Frans-Vlaanderen en in Wallonië. Dat zou vlot gaan : “Na enige decennia ware Wallonië een Vlaamse streek. Daartoe ware het stelsel der volksverplantingen niet eens nodig”. Gedwongen volksverhuizingen waren de radicaalste, maar - gaf hij toe - ook de moeilijkste en onbillijkste manier. De Duitsers moesten te overhalen zijn voor een dergelijke geografische expansie van de Nederlandssprekenden. Ze hadden zonder twijfel ingezien dat een uitgebreider, geheel Germaans Groot-Nederland een strategisch voordeel voor Berlijn was : “Zij moeten toch ook weten dat, indien de lage landen aan de Noordzee (Van Duinkerke of nog hoger af) tot den Dollert, één land vormden, machtig ook door zijn koloniën (Oost- en West-indië, Kongo en Zuid-Afrika ?) een met het Grote Duitse Rijk verbonden staat vormden, dit een onoverwinnelijke vesting zou zijn tegen het overmoedige Brittanje en tegen een mogelijk heropkomend Frankrijk tevens”. Henderickx had *Mein Kampf* gelezen en dat deed hem geloven dat de Duitsers hun “overdreven goedheid en vergevingsgezindheid” hadden afgelegd en dus wel bereid zouden zijn tot het nemen van harde maatregelen. Herinnerde hij zich hierbij de Duitse terughoudendheid tijdens de Eerste Wereldoorlog telkens de activisten grensverschuivingen en uitwijzingen kwamen vragen ⁴⁰ ?

Een nog belangrijker verschil met ’14-’18 was dat de Duitsers nu wel degelijk de oorlog op het Westfront gewonnen hadden. Frankrijk had zich overgegeven en België was geheel bezet. Berlijn had een militair bezettingsbestuur in Brussel ingericht dat ook de twee noordelijkste Franse departementen onder zijn bevoegdheid had. Mét Frans-Vlaanderen dus en dat laatste werd als een vingerwijzing opgevat. De Frans-Vlamingen waren ditmaal dus wel binnen Duits bereik. De leider van het plaatselijke flamingantisme was priester-dichter Jean-Marie Gantois. Deze was al sinds de jaren dertig racistisch ingesteld en hield van ‘geopolitieke’ beschouwingen ⁴¹.

39 Het memorandum wordt besproken in : B. DE WEVER, *Staf De Clercq*, Brussel, 1989, p. 165 en B. DE WEVER, *Greep naar de macht*, Tielt, Gent 1994, p. 354-356.

40 Documenten afkomstig van Robert-Paul Oszwald (SOMA, Osoby 1255/2/57).

41 E. DEFOORT, “De Vlaamse Beweging in Frankrijk tussen mythografie en historiografie”, in *Wetenschappelijke Tijdingen*, 1984/1, p. 27-34.

- Staf De Clercq : “Wij zullen, als ‘t God belieft, Brussel heroveren” (1930). Wij zien hem hier op het spreekgestoelte tijdens de VNV-landdag van 1936 in Kester. (Foto’s SOMA-CEGES)

Gantois bepleitte bij de Duitsers eveneens de noodzaak Noord-Frankrijk te beschouwen als “*zukünftige flämischen Kolonisationsboden*”. Dat deed hij bijvoorbeeld tegenover Wolfgang Reese en Franz Petri, vertegenwoordigers van het Duitse bezettingsbestuur in Brussel, die hem bezochten in het midden van juni 1940. Noord-Frankrijk moest onderdeel worden van de Duitse volksstaat zoals hij hem droomde. De nieuwe grens moest aan de Somme liggen, veel zuidelijker nog dan de bestaande taalgrens. Dat was nodig om strategische en geopolitieke redenen. Het gebied zou dan geermaniseerd worden door kolonisatie. De verder weg in Frankrijk wonende Vlaamse boeren moesten, aldus Gantois, teruggehaald worden en ten noorden van de Somme een boerderij en gronden ontvangen. Zijn Vlaamsch Verbond was dan bereid om een nauwe en duurzame samenwerking - ook militaire - met de Duitsers aan te gaan ⁴²

De bezettende overheid maakte evenwel na heel korte tijd al duidelijk dat dergelijke plannen tot annexaties, boerenkolonisatie en etnische zuiveringen niet aan de orde waren. Over de grenzen en de politieke toekomst van de Lage Landen zou later beslist worden. De oorlog tegen de Britten ging voor.

Het verbod vanwege de bezettingsautoriteiten was niet van aard om de aspiraties te matigen. Wel werd er door de betrokken Vlamingen naar andere, hoger geplaatste, Duitse

⁴² Rapport van de Duitse “*Flamenfreund*” en informant Alfred Töpfer aan *Standartenführer* P. Minke van de *Volksdeutsche Mittelstelle*, 4 juni 1940 (Als noot 40).

instanties gezocht. Die waren te vinden in Berlijn, bij partij-instanties en de SS. Cyriel Verschaeve, ondertussen uitgegroeid tot een icoon van het Vlaams-nationalisme, zette in de tweede helft van augustus 1940, zijn ideeën op dat vlak op papier. In Vlaanderen woonde volgens hem geen zuiver volk meer omdat het besmet was door vreemd bloed: “de ontelbare vreemde cellen der verfranste huisgezinnen”. Verschaeve noemde dit “bloedvergiftiging” en dat was de schuld van België, “een onnatuurlijk gevormde staatsmacht... die de Vlaamse bloedmacht onder de knie houdt”. De Walen waren: “onze uitzuigers, de beletters van onze ontwikkeling, onze verachters en bloedsvijanden”. De Vlaamse “bloedmacht” moest terug ademruimte krijgen en dat kon door meer “*Lebensraum*” te scheppen. Hij wilde Frans-Vlaanderen terug hebben. Op die manier kon Vlaanderen uitgroeien tot een “vooruitgeschoven bolwerk van ‘t Germaans bloed”. Dat bolwerk moest zo sterk mogelijk worden door heel het oude Frankenland - het rijk van Clovis - weer Germaans te maken. Dat hield de leegmaking van Wallonië in en de deportatie van deze bevolking naar het Franse kernland: “Zij hebben met de ziel reeds lang Frankrijk als hun land gekozen. Dat zij er heen gaan; er is plaats te over en er zal voor hen daar heil zijn, en voor ons komt hun plaats open volgens de simpele wetten van leven en dood, de twee echte koningen der wereld”⁴³.

Gantois zocht eveneens meer radicale partijfiguren op om hem te steunen in zijn plannen. Op 20 augustus 1940 pleitten hij en zijn medestander, de geneesheer Pieter Blanckaert, nogmaals voor het vestigen van een nieuwe taalgrens bij de Somme en de nodige etnische zuiveringen. Daarbij wees hij ook op zijn publicaties in die zin. Als Arnold Decléene publiceerde hij *Le règne de la race* dat zijn achterban van zijn inzichten moest overtuigen. Onder het pseudoniem Beileveld schreef hij het manuscript *Wie weit reicht die Südostgrenze der Niederlande* dat zijn ideeën moest propageren in bredere Duitse kringen. Dat de *Militärverwaltung* hem hinderde in het verspreiden van dergelijke standpunten, ontstemde hem zeer⁴⁴.

Staf De Clercq stelde zijn *Lebensraum*-imperialisme openlijk voor aan zijn achterban in de vroege lente van 1941. In een toespraak in Ieper kwam hij uitvoerig terug op de Vlaamse “nood aan grond”. De tekst werd integraal op de frontpagina van de partijkrant *Volk en Staat* afgedrukt met de bedoeling de partijleden en heel het Vlaamse publiek er van in kennis te stellen. De gedachtengang kennen we ondertussen al: net zoals de Duitsers had het levenskrachtige Vlaamse volk nood aan levensruimte en die was voorhanden in de directe Noord-Franse omgeving waar de gronden onderbenut wer-

43 De tekst werd destijds niet afgedrukt in de *Verzamelde werken* van Verschaeve, al kende uitgever Dirk Vansina hem wel. Hij werd uitgegeven door R. DE DEYGERE, “‘Het uur van Vlaanderen’: Vlaanderen in het Duits-Europese Rijk volgens Cyriel Verschaeve”, in *Wetenschappelijke Tijdingen*, 1982/1, p. 1-14.

44 Brief van 7 september 1940 en nota van 20 augustus 1940 vanwege een Duitser (naam onleesbaar), “*Westreferent*” van de *Volksbund für das Deutschtum im Ausland* (Documenten afkomstig van Oszwald (SOMA, Osoby Dossier 1255/2/57)).

den omwille van de teruglopende bevolking. Het enige wat moest gebeuren was een “volksopschuiving”. Hij stelde retorisch de vraag: “Waarom zou de toestand in Frankrijk niet gesaneerd worden door de verhuizing uit de Noorderdepartementen, aldus voor de Nederlanden de broodnodige grond vrijlaten”. Hij gaf toe dat het weliswaar de Duitse *Führer*, Adolf Hitler, zou zijn, die “aan ons Nederlandse volk de ruimte zal geven waarop het door zijn levenskracht recht heeft om in welvaart te leven”. De eerste begunstigen van die doortastende kolonisatieplannen waren de Vlaamse boeren. Staf De Clercq was zeer lyrisch over de landbouwers die hij het “gezondste” deel van een volk achtte. Ze mochten in het veroverde land grote stukken grond en boerenwinnings verwachten. Hij was wel wat voorzichtiger wat Wallonië betrof. De bezetter had ondertussen immers ook Rex aangetrokken als collaborerende beweging. Wel vond de VNV-leider dat Vlaamse boeren zich moesten kunnen vestigen in Wallonië “met dien verstande dat hun Nederlandse aard totaal bewaard blijve”. Met doorgedreven taalfaciliteiten dus ⁴⁵.

Het militaire bezettingsbestuur bleef terughoudend omdat de generaals het bezette land rustig wilden houden zodat het maximaal kon bijdragen aan de Duitse oorlogsinspanning. De door de Vlaams-nationalistische leiders gevraagde etnische zuiveringen zouden tot grootscheepse onrust leiden, nog onafgezien van de omvangrijke inzet van troepen en transportmaterieel die daarbij nodig zou zijn. Het kwam er daardoor nooit van om in Wallonië of Noord-Frankrijk planmatig met de gevraagde etnische zuiveringen te beginnen, al bleven de geruchten circuleren ⁴⁶. In september 1944 werden de Duitse troepen verdreven door de geallieerde legers. 1945 bracht de totale Duitse nederlaag.

VII. De geschiedenis blijft leven

In België was de reactie tegenover de collaboratie heftig. Opnieuw zou een meerderheid in een aantal van oudsher Vlaamse of Plat-Dietse gemeenten aan de taalgrens of rond Brussel voor opname in het Franstalige of het taalgemengde gebied. Vlaanderen werd weer wat kleiner. De anti-Belgische geest die de collaboratie had gevoed, verdween evenwel niet. Daarvoor had ze veel te oude en te diepe wortels in de geschiedenis van de Vlaamse beweging en bovendien werd zij blijvend gevoed door het opdringen van de Franstaligen die bleven ijveren om de taalgrens naar het noorden te verschuiven. De gewezen collaboratie slaagde erin om de volgende jaren geleidelijk het algemene culturele klimaat in katholiek Vlaanderen te beïnvloeden waardoor haar oorlogsverleden in een gunstig daglicht kwam te staan ⁴⁷.

⁴⁵ *Volk en Staat*, 1.IV.1941: “Staf De Clercq belichtte te Ieper onzen nood aan levensruimte”.

⁴⁶ Volgens H. VAN GOETHEM en J. VELAERS, *Leopold III, de Koning, het Land, de Oorlog*, p. 613, vreesde koning Leopold III op 13 maart 1941 dat er grootscheepse volksverhuizingen voor de Walen op til waren.

⁴⁷ Zie hierover L. VANDEWEYER, *Amnestie voor oorlogsfeiten. Een probleem van ‘verzoening’ voor de kerk in België?*, in R. BURGGRAEVE en J. DE TAVERNIER, *Terugkeer van de wraak? Een tijd verscheurd tussen revanche, vergelding en verzoening*, Averbode 1996, p. 186-214.

In een interview over etnische conflicten met *Knack*, op 20 december 1995, zou prof. Eugeen Roosens, antropoloog van de Leuvense universiteit, op de vraag of de structuur die in het vroegere Joegoslavië de etnische zuiveringen schraagde, ook in ons land te vinden is, antwoorden met : “natuurlijk”. Er konden zich best gebeurtenissen voordoen die de vrees voor agressie ten opzichte van de eigen etniciteit zou doen oplaaien en die angst vormde dan een sterke voedingsbodem voor een conflictuitlokking. Westerse zelfgenoegzaamheid was onterecht : “We moeten niet te veel rekenen op de redelijkheid van de mensen. Als we zien dat degenen die zich ‘strijdbare Vlamingen’ noemen, en die zich voorhouden dat hun groep verdrukt is geweest, geen enkele moeite hebben om anderen te verdrukken”. Het feit dat de Vlamingen geen enkele les trokken uit het eigen verleden stemde hem heel pessimistisch. Op de vraag of het succes van het Vlaams Blok dan wortels had in de mechanismen die elders gebruikt werden om een volkerenmoord uit te lokken luidde zijn antwoord : “Zeker”.

De resultaten van dit historisch overzicht bevestigen zijn opmerkingen. Er zijn inderdaad dergelijke feiten in de geschiedenis van de Vlaamse beweging waar te nemen. Al van vóór 1914 werd er in het Vlaamsgezinde kamp gedacht in machtstermen waarbij demografische ontwikkelingen, migraties en grondgebied een belangrijke rol speelden.

• Priester Cyriel Verschaeve, icoon van het Vlaams-nationalisme (Vlaanderen als “vooruitgeschoven bolwerk van ‘t Germaans bloed”), met achter hem priester Jean-Marie Gantois. Gantois was sinds de jaren dertig de racistisch denkende leider van het flamingantisme in Frans-Vlaanderen. Op de foto bezoeken ze samen in juli 1942 een tentoonstelling van Duitse grafische kunst in Gent.
(Foto SOMA-CEGES)

De taalstrijd werd gezien als een onderdeel van de eeuwenoude en onherroepelijke strijd tussen de ‘Germaanse’ en ‘Latijnse’ rassen. Het was tevens een onontkoombaar conflict tussen Vlaamse zedelijkheid en godsdienstzin en Waalse vrijzinnigheid en zedeloosheid. Dat uitte zich ondermeer in de kinderrijkdom - of het gebrek daaraan.

Het is geen toeval dat veel van de mensen die daarvoor gevoelig waren, bereid bleken tot ‘Germaanse’ samenwerking met de Duitse bezetter tijdens de Eerste Wereldoorlog. In hun ogen moest deze samenwerking leiden tot een Vlaamse staat, versterkt en beveiligd door een reeks annexaties die verantwoord werden met historische, etnische, economische en militaire argumenten. Wie taalkundig en etnisch niet in dit imperialistische Vlaanderen paste en weigerde zich te laten assimileren, moest emigreren, goedschiks of kwaadschiks. Dat Vlaams expansionisme zou ten koste gaan van Wallonië en van Frankrijk. De macht om een dergelijk beleid uit te voeren ontbrak echter en de Duitse terughoudendheid was een doorslaggevende belemmering.

Tijdens het interbellum verdween het etnische criterium en de imperialistische gedachtengang niet en het Groot-Nederlandisme was daar de exponent van. Toen de nodige macht weer voorhanden leek na de invasie en bezetting door het nationaal-socialistische Duitsland in 1940, werden de pleidooien voor gebiedsuitbreiding en etnische zuivering weer met kracht hervat, grootscheepser en radicaler dan tijdens het activisme. Maar ook nu waren er voor de Duitsers militaire en economische redenen om van de uitvoering geen werk te (laten) maken binnen afzienbare termijn.

Wat er zou gebeurd zijn, ware de loop van de militaire gebeurtenissen anders geweest, kunnen we slechts gissen. De joden en de zigeuners in België zijn wel degelijk het slachtoffer geworden van etnische zuivering met de hulp en onder applaus van Vlaams-nationalistische collaborateurs. De bedreiging ten opzichte van Walen en Noord-Fransen was reëel en dit had kunnen leiden tot een bijzonder gevaarlijke situatie voor ettelijke miljoenen mensen.

Het zou een misvatting zijn deze voorstellen tot etnische zuivering te beschouwen als een toppunt van ‘de dwaasheid van de macht’. Er zat wel degelijk rationaliteit in. Etnische zuivering was (en is) een nuttig instrument in het veroveren en verzekeren van macht. Elke Vlaming die de baan kreeg van een weggezuiverde of ging wonen in huizen van uitgedrevenen of in gebieden die geënnexeerd waren, moest, omwille van zijn toekomst, de collaboratie met hand en tand verdedigen. Dat was zo tijdens de eerste zowel als tijdens de tweede Duitse bezetting. Staf De Clercq had dat uitstekend begrepen toen hij zijn expansionisme in het openbaar ontvouwde in Ieper en het koppelde aan zijn plannen om de erfeniswetgeving zodanig te hervormen dat boerderijen alleen door de eerstgeboren zoon konden overgeërfd worden. Als de Vlaamse boerenzonen, die later in het rijtje van kinderen kwamen, in de landbouw bedrijvig wilden blijven, konden ze, door de goede zorgen van het VNV, elk een boerderij met gronden ter beschikking krijgen in veroverd en etnisch gezuiverd gebied. Hoeveel mensen zouden daarvan dan

de vruchten plukken ? Ze zouden meteen ook hopeloos gecompromitteerd zijn en gedwongen de hardnekkigste verdedigers van De Clercqs partij en zijn expansionistische politiek te worden.

Dat deze ideeën werden gestimuleerd door het opdringen van de Franstaligen in van oudsher Vlaamse gemeenten benoorden de taalgrens en rond Brussel is een feit. Maar dat is onvoldoende om als enige verklaringsgrond te fungeren. De plannen voor etnische zuivering wortelden in een geschiedenis van ‘germaanse’ - en deels ook ‘katholiek-traditionalistische’ - meerderwaardigheidsgevoelens die al sinds vele decennia leefden in radicale flamingantische kringen.

*LUC VANDEWEYER (°1956) studeerde geschiedenis aan de Katholieke Universiteit te Leuven. Hij promoveerde in 1991 met een dissertatie over *Pax Christi Internationaal, 1944-1978*. Zijn onderzoek spitste zich voornamelijk toe op de gevolgen van oorlogen op het politieke leven in België. Is werkzaam op het Koninklijk Legermuseum.